

УДК 3
ББК 6/8
И 67

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБДИРАЙЫМОВА Г.С. – Председатель Совета молодых ученых при Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации, доктор социологических наук, профессор кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби

ОТВЕТСТВЕННЫЕ РЕДАКТОРЫ:

АМИТОВ С.А. – кандидат социологических наук, доцент кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби

И 67 **Инновационное развитие и востребованность науки в современном Казахстане: Сб. ст. Междунар. науч. конф.** (г. Алматы, 6 декабря 2013 г.). – Алматы, ИД «Жибек жолы», 2013. – 452 с.

ISBN 978-601-250-204-6

Ч. 5: Общественно-гуманитарные науки.

ISBN 978-601-250-209-1

В настоящий сборник вошли материалы VII Международной научной конференции «Инновационное развитие и востребованность науки в современном Казахстане» (г. Алматы, 6 декабря 2013 года).

Материалы предназначены для молодых ученых, исследователей, преподавателей, студентов и аспирантов, интересующихся проблемами развития современного общества.

Сборник издается в авторской редакции.

УДК 3
ББК 6/8

ISBN 978-601-250-209-1 (Ч. 5)
ISBN 978-601-250-204-6

© «Фонд Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации», 2013

Кушербай Ф., Әбдікєрова Г.О. АЗ ҚАМТЫЛҒАН ЭТНИКАЛЫҚ ТОПТАРДАҒЫ ЖАСӨСПІМДЕРДІ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМҒА ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕУ	164
Қайсарбаева А.М., Амитов С.А. ОТБАСЫЛЫҚ СӘТСІЗДІКТЕР ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	170
Лифанова Т.Ю. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В КОНТЕКСТЕ МЕТОДОЛОГИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПРОГНОСТИКИ.....	179
Маутқанова Р.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖАНДАРДЫ ЕҢБЕКПЕН	188
Маясарова А.Т. ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРДІ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК БОЛЖАУ ӘДІСІНІҢ ӨЗІНДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	194
Мелихова О.Е. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	202
Мондашева А.С. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМ ДАЙЫНДАУДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ РӨЛІ	211
Муталиев Б.А., Садырова М.С. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН-АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	219
Нұран Д.Н., Болысбаева С.М. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЗЕЙНЕТАҚЫЛЫҚ ЖҮЙЕНІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	227
Оразхан Т.О. АҚЫН ДҮНИЕТАНЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ БАСТАУЛАРЫ. ӨТЕЖАН ЖӘНЕ НИЦШЕ	234
Ордабек Е.А., Иватова Л.М. КАЗАХСТАН И ОСНОВЫ ЯДЕРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПЕРИОД ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ.....	242
Отар Э.С. ӘЛЕУМЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ОРТА ТАБЫН ЗЕРТТЕУДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	248
Пахратдинова Б.У., Жұбаназарова Н.С. СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТЕНУ	

*Нұран Д.Н.
ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Философия және саясаттану факультеті,
әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс
кафедрасының аға оқытушысы;
Болысбаева С.М.
ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Философия және саясаттану факультеті,
әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс
кафедрасының оқытушысы*

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЗЕЙНЕТАҚЫЛЫҚ ЖҮЙЕНІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, шет елдерде зейнетақылық жүйенің әр түрлі үлгілері қолданылады. Әрбір жүйе әлеуметтік қорғаудың әр түрлі институттарын, атап айтқанда, мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру, міндетті әлеуметтік сақтандыру, жеке зейнетақылық сақтандыру және т.б. қамтиды. Қинақтаушы немесе үлестіруші жүйе бойынша таза күйінде ұрылған үлгілер кем де кем. Негізінен қандай да бір институт қамсыздандыру қасиетін аралас үлгі түрі жиі қолданылады.

Әлемдегі ең новаторлық зейнетақылық жүйенің бірі ретінде Финляндияның зейнетақы жүйесі саналады. Бұл жүйе бойынша зейнетақылық жинақтаманы қалыптастыру жауапкершілігі жұмыс істейтін азаматтардың өздеріне жүктеледі. Әрбір азамат ай сайын жалақысының 10%-н өзінің зейнетақылық есебіне жинап отыра-

ды. Осы аударылған қаражаттар азаматтардың өз таңдауымен жеке басқарушы компанияларда капиталға айналдырылады.

Чилиде зейнетақы алудың мынандай екі түрі бар: ғұмырлық рента (сақтандыру компаниясы сақтандырылушыға өмірінің соңына дейін жәрдемақы төлейді) және зейнетақыға бағдарламалы түрде шығу (зейнетақылық төлем сақтандырылушының келісімімен жүргізілген кестесі бойынша жүзеге асырылады).

Чилиде зейнетақылық жас әйелдер үшін 60, ал ерлер үшін 65 жас болып табылады. Дегенмен жинаған қор мөлшерінің жеткіліктілігі жағдайында зейнетақыға мерзімінен бұрын шығу мүмкіндігі бар [1].

Көптеген елдер сияқты Қазақстан да зейнетақымен қамтамасыз етуде Чилидің зейнетақылық моделін таңдап алды. Кеңес Одағының құлауымен зейнетақылық қамтамасыз етудің біртұтас жүйесі ыдырап, 1997 жылдың 20 маусымында Қазақстан Республикасының зейнетақылық қамтамасыз ету туралы Заңы қабылданды. Бұл заң 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне еніп, жұмыс істеуші әрбір азамат міндетті түрде кірісінің 10%-н жинақтаушы зейнетақылық қордағы өзінің жеке шотына аударып отыруы тиіс болды.

Қазақстанның зейнетақылық қамсыздандырудағы жинақтаушы жүйесіне өтуде Чили реформаторларының тәжірибесі толықтай пайдаланылған жоқ. Чилиде зейнетақылық жарнаға мемлекет, жұмыс беруші және жұмыс істеуші – бәрі де теңдей жауап берсе, ал Қазақстанда бұл қызметті жұмыс беруші ғана жүзеге асырады. Қызметкер оның зейнетақылық қаражатын жинақтайтын қаржылық институтын таңдау құқығына ие. Сонымен қатар әрбір азамат зейнетақылық қаражатын өзінің ерікті жарналары арқылы көбейте алады. Сондай-ақ, зиян өндіріс орындарында жұмыс істеушілерге материалды тұрғыда қолдау көрсету үшін ерікті кәсіби зейнетақылық жарналар енгізілді [1].

1998 жылғы зейнетақылық жүйенің реформалануы бәріне ортақ (солидарный) әлеуметтік принциптен дербес зейнетақылық жинақтау принципіне біртіндеп көшуге алып келді. Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің халықаралық тәжірибесін ескере отырып жүргізілген реформаның нәтижесі бойынша Қазақстанда:

- негізгі, міндетті (ортақ және жинақтаушы) және ерікті деңгейлерден тұратын көп деңгейлік жүйе құрылды және жұмыс істеп келеді;

- тұрақты экономикалық-әлеуметтік дамудың негізінде зейнетақылық бағдарламаны қаржыландыру көбейді. Зейнетақылық төлемнің үздіксіз өсуі қамтамасыз етілген. 14 жылдың ішінде (1998-2012 жылдар аралығында) зейнетақының ең төменгі деңгейдегі мөлшері 11 есеге (2 440 теңгеден бастап 26 211 теңгеге дейін), орташа мөлшері 10 есеге (3 964 теңгеден бастап 38 765 теңгеге дейін), ең жоғарғы деңгейдегі мөлшері 7 есеге (7 256 теңгеден бастап 56 047 теңгеге дейін) дейін көтерілді;

- зейнетақылық жүйені енгізу және жүзеге асырудың практикалық тәжірибесі жинақталды;

- азаматтардың зейнетақы қорланымы өсуде. 2013 жылдың 1 қаңтарында зейнетақы қорланымының жиынтығы 3 183,2 млрд. теңгені құрады.

Сонымен қатар зейнетақының орташа көлемі (негізгі зейнетақылық төлемнің есебімен) 2013 жылдың 1 қаңтарында 41 912 теңгені немесе жалпы экономика бойынша орташа айлық мөлшерінің 40%-н құрады.

Сондай-ақ, ортақ жүйенің (солидарная система) зейнетақылық төлемінің көлемі оның кемуіне (азаматтардың 01.01.1998 жылға дейін жинақталған еңбек өтілі азаюда) байланысты болашақта азаятын болады. Бұл азаю жинақтаушы зейнетақы қорының төлемақысымен толықтырылатын болады деп жобаланған болатын. Дегенмен жинақтаушы зейнетақы жүйенің жеткіліксіз тиімділігі және біршама қысқа уақыт жұмыс істеуі зейнетақымен қамтамасыз етудің әлеуметтік қолайлы деңгейін қамтамасыз етпейді.

Осыған байланысты Елбасы 2012 жылдың 27-қаңтарындағы «Экономикалық-әлеуметтік модернизация – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында және 2013 жылдың 23-қаңтарындағы ҚР-сы Үкіметінің кеңейтілген мәжілісіндегі сөзінде ҚР-ның Үкіметі мен Ұлттық Банкіне жинақтаушы зейнетақы жүйесін дамыту бойынша шаралар қолдану тапсырылды [2].

Елбасы өзінің сөзінде Ұлттық Банкінің басқаруы бойынша мұндай шоғырландыру азаматтардың жинақтарын тиімді және қауіпсіз бөлуге мүмкіндік тудырады.

Зейнетақы жүйесіндегі жаңа қайта құрулардың мақсаты – жалпы жүйенің тиімділігі мен айқындылығын көтеру, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету, яғни зейнетақылық төлемнің бұрын алған кіріс пен өмірдің қазіргі деңгейіне сай болуы. Негізінен, бұл өзгерістер зейнетақылық жасқа жету болашақтың мәселесі болып табылатын халықтың тек экономикалық белсенді бөлігіне ғана қатысты.

Енгізілген өзгерістер қазіргі АҚ «МЕЗҚ «МЖЗҚ»» базасы негізінде бірыңғай мемлекеттік жинақтаушы қорды құру. БЖЗҚ салымшылардың біртұтас есебін, зейнетақылық жинақтарды инвестициялаудың ашық стратегиясын қамтамасыз етуге, жинақтаушы зейнетақы жүйенің жұмыс істеуіне әкімшілік шығынды азайтуға мүмкіндік тудырады. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының құрылтайшысы және акционері болып Қазақстан Республикасының Үкіметі табылады.

Зейнетақылық активтер Ұлттық Банктердің шотында сақталатын болады. Ұлттық Банк зейнетақылық активтерді жинау, оларды жайғастыру және инвестициялық кірісті алу бойынша барлық операциялардың есебін жүргізетін болады. Банк-кастодиан да Ұлттық Банк болады.

Сонымен қатар ерлер мен әйелдердің зейнетақылық жасын 63-ке дейін кезең бойынша теңестіру ұсынылады.

«Зейнетақыны қамтамасыз ету мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасын қабылдау ҚР-ның 10 кодексі мен 26 Заңын ретке келтіруге тура келеді. Ұсынылып отырған өзгерістер, негізінен, бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының құрылуымен байланысты [3].

Сонымен 2013 жылдың 21 сәуірінен бастап Қазақстанның зейнетақы жүйесін жүзеге асыру бойынша Заңға өзгерістер енгізілді. Бұл заң зейнетақы жүйесін модернизациялау үшін жағдайлар жасауға, яғни оның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету,

зейнетақылық жинақтарды сақтау және өсіру, зейнетақылық қорларды ашық басқару мақсатына бағытталған.

Осы Заң негізінде Қазақстанда зейнетақылық жүйені қадамдық модернизациялау жүзеге асырылуда. Оның мақсаты зейнетақылық қамсыздандырудың көп деңгейлік үлгісін сақтай, зейнетақылық шарналармен шығындалған кірістің орнын басатын төлемді көтере отырып, азаматтарды зейнетақылық қамсыздандыру саласында біртұтас мемлекеттік саясатты қалыптастыру, сонымен қатар қаржылық тұрақты жүйені қамтамасыз ету болып табылады.

Ең бірінші кезеңде модернизациялаудың бірқатар шаралары қабылданды. Құрылтайшысы және акционері үкімет болып табылатын «МЖЗҚ» АҚ базасы негізінде Бірыңғай жинақтаушы зейнетақылық қор құрылды. Зейнетақыны төлеу бойынша Мемлекеттік орталық пен жинақтаушы зейнетақылық қорлардың мәліметтер базасына тексеру жүргізіліп, оларға қажетті түзетулер жүзеге асырылған.

Келесі қайта құру бағыты унификация болып табылады, бұл дегеніміз—зейнетақылық жасты теңестіру. Әйелдердің зейнетақылық жасын көтеру, заңға сәйкес, 2018 жылдан бастап 2027 жылға дейін, біртіндеп, жыл сайын 6 ай бойынша жүзеге асырылатын болады. Мұндағы унификацияның мәні бюджеттік қаражатты үнемдеу емес, жинақтаушы зейнетақылық жүйеде әйелдердің өтілін көтеру үшін ұсынылып отыр. Сондай-ақ, зейнетақыға ерте шығу құқығы да сақталып қалады, мысалыға бес және одан да көп баласы бар немесе асырап алған және оларды сегіз жасқа дейін тәрбиелеген әйелдерге 53 жаста, ал жеткілікті зейнетақылық жинақтамасы бар әйелдерге 50 жаста шығуға болады.

Осыған сәйкес, Үкімет, ең алдымен орта жастағы әйелдерді жұмыспен қамтамасыз етудің қосымша шараларын қарастыруда. Әсіресе, «Жұмыспен қамту – 2020» Жол картасы шеңберінде сұранысқа ие мамандықтарға тегін оқыту, өзінің жеке ісін микро-кредиттер көмегімен ашуға және тіпті әлеуметтік-экономикалық дамудың үлкен әлеуетіне ие тұрғылықты елді-мекендерге өз еркімен көшу мүмкіндіктері де ұсынылады. Сонымен бірге «Инициатива 50+» шеңберінде де 50 жастан асқандарға жұмыс орындарын ашудың кешенді жоспары Үкіметпен бекітілді.

Басты назар халықты жинақтаушы зейнетақы жүйесі қызметімен қамтуға аударылып отыр. Қазіргі таңда еңбекке жарамды азаматтарды ЖЗҚ-на қатысу үлесі 67,7% құрайды, ал олардың 98,4%-ы жалдамалы жұмысшылар. ЖЗҚ-на жұмылдырылмағандардың негізгі бөлігіне халықтың өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз етушілер тобы жатады. Сондықтан өзін-өзі жұмыспен қамтушы мәртебесін иеленушілерге ЖЗҚ-на міндетті түрде қатысу талабын енгізу жоспарланып отыр. Сонымен қатар, зейнетақылық жарналар мен жинақтарды өсіруді үздіксіз жүзеге асыруды қамтамасыз ету бойынша модернизацияның екінші кезеңі шеңберінде 2014 жылдың 1-қаңтарынан бастап бала күтімі бойынша демалысқа шыққан әйелдерге қосымша міндетті зейнетақылық жарналарды қаражаттандыру енгізіледі. Осы мақсатта 2014жылға – 8,8 млрд., 2015жылға – 10,1млрд., 2016 жылға – 11,7 млрд. қаражат бөлу қарастырылды.

Модернизацияның келесі бір бағыты – өмірге қауіп деңгейі жоғары кәсіпорын салаларында жұмыс істейтіндер үшін ерікті кәсіби зейнетақылық жарналарды міндеттіге ауыстыру. 5% міндетті кәсіби зейнетақылық жарналарды енгізу зейнетақыға ерте шығу мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағытталған. 2014 жылдың 1-қаңтарынан бастап 5%-қ міндетті кәсіби зейнетақылық жарналарды енгізу біртіндеп 10%-ға дейін жеткізілетін болатын. Сонымен қатар, жұмысшының жұмыс салмағы жоғарыламайды, тек кәсіби зейнетақы жүйесіне жарна сомасы салықтық төлемдерді жүзеге асыру барысында аударылатын болады. «Зиян» мамандықтар тізімінде шахтерлер, металлургтер, және балет қызметкерлері де бар.

Алдағы уақытта азаматтардың әлеуметтік қорғау деңгейіне мемлекеттің жұмыс беруші мен жұмысшының ортақ жауапкершілігін қарастыратын, зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесін 2030 жылға дейін модернизациялаудың Тұжырымдамасын өңдеу күтіп тұр [4, 36.].

Қазақстанның Ұлттық Банкінің төрағасы Қайрат Келімбетовтың айтуынша, зейнетақылық активтерді Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына ауыстыру 2014 жылдың бірінші тоқсанында аяқталатын болады. БЖЗҚ-на зейнетақылық активтер мен міндеттерді өткізу процесі екі кезеңге бөлінген. Біріншісі, салымшылардың жеке

зейнетақылық шотын және инвестициялық портфельін өткізу, ал екіншісі тарихи құжаттар мен ақпараттарды өткізу. Екінші кезеңнің аяқталуы БЖЗҚ-на зейнетақылық жинақтардың шоғырлануының аяқталуын білдіреді.

Барлық жинақтаушы зейнетақылық қорлардың бірігуі 2014 жылдың екінші жартысында аяқталатын болады. Қазақстанның бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры 2013 жылдың тамыз айында мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорының (МЖЗҚ) базасында құрылды. Республикада 2012 жылдың 1 желтоқсанында 11 жинақтаушы зейнетақылық қор жұмыс істеген, ондағы зейнетақылық жинақтардың көлемі 3,116 триллион теңгені (шамамен 21 миллиард доллар) құрады, жүйеде ел халқының жұмысқа қабілеттілерінің 95%-н құрайтын 8,5 миллион клиенттердің шоты ашылған.

Жалпы, зейнетақылық жүйені дамыту – кез-келген мемлекеттің басты міндеттерінің бірі. Өйткені мемлекеттің құрылу және жұмыс істеуінің мақсаты да қоғамдық келісім, өз халқы үшін жағдай жақсару болып табылады. Қазақстан Республикасы да өзінің халқының жағдайын жақсарту, болашағын қамтамасыз ету мақсатында жетілген зейнетақылық жүйені қалыптастырады деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пенсионные системы мира. Электрондық ресурс: <http://www.inpf.com/personal/pens-programm-in-russia/foreign.php>
2. Основные направления модернизации пенсионной системы Республики Казахстан (*информационный материал*). Электрондық ресурс: <http://www.pnhz.kz/ru/?id=1560>
3. Сенат принял во втором чтении проект Закона РК «О пенсионном обеспечении» с сопутствующими поправками. Электрондық ресурс: http://pensia.kz/index.php?Itemid=105&catid=79:news&id=734:-----1--r---&option=com_content&view=article
4. Обеспечить достойную старость/ Казахстанская правда. – от 18 сентября 2013 года.